

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 342.12

Г. П. Клімова, доктор соціологічних наук, професор

ПРАВОВЕ ІНФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Присвячено аналізу правової поінформованості українських громадян як найважливішого чинника формування їх правової культури. Особливу увагу приділено розгляду ролі ЗМІ у процесі формування правової культури українських громадян в умовах розбудови правової держави.

Ключові слова: *правове інформування громадян, правова культура, доступність права, засоби масової комунікації.*

Актуальність проблеми. Розбудова демократичної, правової держави безпосередньо пов'язана із формуванням правової культури українських громадян. Саме правова культура населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві, єдиним чинником, здатним утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство. Тому правова культура українських громадян потребує постійного раціонального формування, вдосконалення, позитивного соціального розвитку.

У сучасній науковій літературі аналізуються різноманітні шляхи формування правової культури українських громадян. Серед них, зокрема: демократизація всіх сфер соціального життя; вдосконалення правотворчого і правозастосовного процесів; зміцнення законності і правопорядку; розвиток правосвідомості; зростання ефективності діяльності всієї системи правосуддя; адаптація законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини; гармонізація законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу. Разом з тим важливе значення для формування правової культури має підвищення ефективності правової поінформованості українських громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішній час науковці приділяють значну увагу аналізу проблем правового інформування громадян (О. Волошенюк, В. Гойман, В. Головченко, І. Голосніченко, Н. Козюбра, О. Костенко, М. Костецький, В. Медведєв, Є. Назаренко, В. Оксамитний, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скрипник, С. Сливка, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Туманов, О. Ющик та ін.). Віддаючи належне проведеним науковим дослідженням, слід зазначити, що подальшого розроблення потребують питання визначення пріоритетних методів і засобів правового інформування громадян в умовах розбудови правової держави.

Виклад основного матеріалу. У силу того, що незнання закону не звільняє від відповідальності, держава зобов'язана інформувати своїх громадян про всі нормативні рішення відповідними засобами, надавати їм правову інформацію, яка являє собою сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти та інші джерела інформації з правових питань [1, с. 54].

Проведене по всій Україні опитування 2000 тис. респондентів, які не мають юридичної освіти, засвідчує, що населення вкрай низько оцінює свої знання про відповідні законодавчі акти. Лише 1,5 % жінок і 38,8 % чоловіків вважають, що вони добре поінформовані про українські закони, а 38,7 % чоловіків і 37,3 % жінок знають їх тільки частково. Але найбільшу групу на сьогодні (41,4 % чоловіків і 44,9 % жінок) складають ті, хто законів не знають, але прагнуть щось про них довідатись. І тільки 4,9 % чоловіків і 4,4 % жінок стоять на позиції «законів не знаю і знати не хочу» [2, с. 42–45]. У цьому зв'язку держава зобов'язана активно інформувати своїх громадян про правові приписи. Чим більше буде форм доведення до відома українських громадян правових розпоряджень і чим ефективніше вони реалізовуватимуться, тим краще населення знатиме законодавство своєї держави. Через забезпечення доступності законодавства формуються правосвідомість і правова культура українських громадян.

Процес забезпечення доступності законодавства умовно можна уявити як «рух назустріч один одному» законодавства і громадян. Рушійною силою цього зближення виступає держава, яка не тільки наближує закони до громадянина, а й в своїй діяльності отримує від особи рух у бік законодавства. Тому умови, що визначають доступність законодавства, пов'язані з удосконаленням державної діяльності, юридичною політикою держави, функціонуванням системи компетентних державних органів, що створюють законодавство, підтримують його в дійовому стані та забезпечують низку інших заходів у «збли-

женні законодавства і громадян». Ця діяльність визначається всією системою суспільних відносин і виражається в практиці не тільки державних, а й громадських організацій, трудових колективів та самих громадян.

За своєю сутністю поняття «доступність законодавства» можна розділити на «зовнішню» і «внутрішню» доступності. Такий поділ є умовним і визначається самим процесом пізнання громадянином вимог закону. Усвідомити та зрозуміти необхідну юридичну інформацію громадянин може тільки за умови створення можливостей для пошуку правової норми, яка регулює ту чи іншу ситуацію. Відповідно під «зовнішньою» доступністю слід розуміти можливість легко і швидко знайти потрібну юридичну норму, а під «внутрішньою» – можливість свідомо зрозуміти інформацію про правові вимоги, що містяться в правовій нормі [3, с. 19–21].

Крім того, поняття «доступність законодавства» характеризується такими двома аспектами, як технологічний, під яким розуміють забезпечення максимальної легкості і надійності надходження повної інформації, і юридично-семантичний, який передбачає доступність матеріалів для їх сприйняття і правильного розуміння громадянами.

Згідно з таким розумінням умови доступності законодавства можна класифікувати на ті, що слугують забезпеченню зовнішньої та внутрішньої доступностей. Зовнішні умови забезпечують доступність форми закону, тобто сприяють тому, аби громадянин зміг би безпосередньо отримати нормативний акт «у руки», а внутрішні умови слугують доступності змісту та сутності правового акта. Але в житті ці умови переплітаються, зливаються, їх важко відмежувати одне від одного, оскільки як форма, так і зміст є двома взаємопов'язаними сторонами одного явища [4, с. 13–14].

У процесі забезпечення доступності законодавства держава ставить перед собою три завдання: забезпечити необхідний якісний рівень законодавства, надійне функціонування каналів інформування про чинне законодавство і на цій основі формування високого рівня правосвідомості і правової культури українських громадян.

Каналами інформування про чинне законодавство виступають різноманітні форми правового інформування українських громадян, в процесі функціонування яких відбувається їх ознайомлення зі змістом законодавчих норм, з усім комплексом правових знань, необхідних для формування правосвідомості і правової культури членів суспільства.

Серед різноманітних форм правового інформування громадян як пріоритетні можна виділити такі: правове інформування засобами масової комунікації, через Інтернет; правове інформування шляхом впливу юридичної практики; правове інформування через консультації юристів; правове інформування шляхом безпосереднього читання громадянами законів і юридичної літератури;

правове інформування шляхом неофіційного міжособистісного спілкування на правові теми та ін. Зупинимося на характеристиці деяких з них.

Одним з головних інформаційних каналів формування правосвідомості і правової культури українських громадян є правове інформування засобами масової комунікації. Перевагами ЗМІ перед іншими каналами правового інформування є оперативність подання інформації, широкий охоплення населення, щоденність впливу і доступність правової інформації, яка подається ними для громадян.

Доступність правової інформації, що подається ЗМІ, пояснюється, поперше, тим, що на протигагу офіційному виданню закону, що містить лише сам його текст, ЗМІ у більшості випадків супроводжують переказ правової норми роз'ясненнями того, як її тлумачити і застосовувати на практиці. По-друге, ця інформація сама знаходить свого адресата без звернення будь-куди.

У цьому зв'язку роль преси, радіо і телебачення у формуванні правосвідомості і правової культури українських громадян важко переоцінити. Саме ЗМІ повинні систематично інформувати громадян про події суспільно-правового життя України та за її межами; про правові аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; про здійснення прав і свобод громадян, профілактику правопорушень, особливо серед молоді і підлітків, боротьбу з кримінальними злочинами, корупцією, організованою злочинністю [5, с. 108–109].

Але ЗМІ часто-густо справляють деструктивний вплив на формування правової свідомості і правової культури українських громадян. Так, у ЗМІ інколи активно обговорюються невдалі законопроекти, які ще не пройшли дороблення і не отримали згоди у законодавця, тим самим формується уява про низьку якість законодавців. На радіо і телебаченні спостерігається негативний аспект звернення до випусків новин і аналітичних передач, що полягає у вибірковості подання правової інформації: «скандальні», непопулярні закони, як правило, отримують в ЗМІ найбільшу огласку.

Крім того, часто художні фільми і кримінальні хроніки пропагують стандарти правової поведінки, які несумісні із правовими ціннісними орієнтаціями нашого суспільства, що не сприяє формуванню правосвідомості і правової культури громадян.

Як вважає К. Тарасов, деструктивний вплив на молодь фільмів з елементами насильства полягає у значних масштабах їх трансляції та масовому сприйнятті молодіжною аудиторією, а також схильності до засвоєння досвіду насильства представниками так званої групи ризику, для якої насильство є прийнятним засобом розв'язання життєвих проблем [6, с. 68–69]. На думку О. Дроздова, існує кореляція між схильністю підлітків до перегляду «агресивної» телепродукції та агресивною поведінкою в реальному житті [7, с. 51].

Це стосується також телевізійної реклами, в якій сцени агресії та насильства інколи подаються в ігровій формі [8, с. 100–101].

Отже, існує нагальна потреба в посиленні захисту українських громадян, передусім дітей і молоді, від негативного впливу ЗМІ на процес формування їх правосвідомості і правової культури. Для її реалізації було б доцільним забезпечити створення циклу постійних правових радіо- та телепередач і надалі запроваджувати сторінки, рубрики на правову тему в друкованих виданнях. Конструктивним було б рішення Державного комітету телебачення і радіомовлення України щодо започаткування систематичних правоосвітніх телепрограм, показу документальних, кіно-, відеофільмів, у тому числі щодо деструктивних наслідків злочинів та інших правопорушень.

Суттєвим напрямком формування правосвідомості і правової культури громадян є використання інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, у першу чергу мережі Інтернет. Мережа активно розвивається, напрямки її використання поширюються. Наприкінці 2002 р. число користувачів Інтернет склало майже 544 млн осіб. З них понад 50 % припадає на США і Канаду, 40 % – на Європу, 5 % – на Японію і Корею, 5 % – на інші країни світу. Серед країн СНД, на які припадає 1 % світових користувачів Інтернет, найрозвиненішою з погляду роботи в мережі та використання її можливостей є Росія, на яку припадає близько 80 % усіх користувачів мережі; на Україну – 13 %, Казахстан – 2 %, Вірменію – 1 %, на всі інші – 4 %. За оцінками експертів, кількість постійних користувачів Інтернет в Україні наближається до 1 млн, що становить більше 2 % дорослого населення [9, с. 126–127]. Постійно зростають обсяги інформаційних ресурсів, що представлені в Інтернет. Щодня з'являється більше 3 млн нових веб-сторінок.

Переваги «світового павутиння» безперечні. Так, середнє число бібліографічних посилань на друковану статтю – 2,74, а на безкоштовну електронну версію – 7,3, тобто в 2,6 разу більше. Електронні статті цитуються в 4,5 разів частіше друкованих, причому це співвідношення швидко зростає [10, с. 7].

Сьогодні Інтернет – це глобальна, багатofункціональна інформаційна мережа. Доступ до електронних баз даних, у тому числі до правових, є відкритим для всіх категорій громадян, незалежно від державних кордонів, національності, професії. Інформаційні технології справляють значний вплив на формування правосвідомості і правової культури українських громадян. Можна визначити такі перспективні напрямки формування правосвідомості і правової культури громадян України під впливом розвитку сучасних інформаційних технологій:

- створення оплачуваних та безкоштовних правових баз даних;
- видання електронних правових журналів;
- створення електронних правових бібліотек;

– проведення інтернет-конференцій з актуальних проблем правознавства;
– створення та популяризація віртуальних книжкових магазинів, які спеціалізуються на правовій літературі [11, с. 110–111].

Тим самим інформаційні технології значною мірою сприяють розвитку правової свідомості українських громадян, новому сприйняттю ними правової культури як комплексу світоглядних правових уявлень та знань.

Разом з тим треба зауважити, що суто інформаційна спрямованість мережі Інтернет з часом замінюється яскраво вираженим агітаційним, популістським і навіть агресивним підходами. Проникнення матеріалів з Інтернету в традиційні ЗМІ стало звичним явищем, не дивлячись на те що в глобальній мережі може бути видано все, що завгодно. Інтернет-ЗМІ відрізняються від звичайних ЗМІ тим, що там можна публікувати новини не тільки дешево і оперативно, а й, що саме по собі примітно, – анонімно.

Відсутність злагоджених правових механізмів впливу на інформацію, що представлена в комп'ютерних мережах, дозволяє розмішувати тут матеріали з елементами насильства, рецепти виробництва наркотичних і вибухових речовин тощо. У деяких країнах спостерігається поява сайтів, що належать організованим кримінальним угрупованням і терористичним організаціям, через які ведеться не тільки обмін інформацією, а й пропаганда форм негативної, девіантної поведінки.

В інтернет-мережі можна віднайти вияв відомих механізмів соціальної детермінації злочинності: шляхом певного соціального формування особистості; шляхом надання їй вказівок протиправного або суперечливого характеру; шляхом примушування особистості увійти в таку ситуацію, що вимагає і полегшує обрання саме злочинного варіанту поведінки [12, с. 250–253].

У цьому зв'язку визріла необхідність нейтралізації негативного інформаційного впливу комп'ютерних мереж на формування правосвідомості і правової культури українських громадян. Потрібно з'ясувати жорсткі критерії, за якими можна розмішувати в мережах певні види інформації. Слід опрацювати механізми обмеження доступу до окремих сайтів (сторінок) для різних вікових категорій аудиторії Інтернет. Потребує також законодавчого закріплення відповідальності власників сайтів за зміст інформаційних матеріалів, які вони розмішують. Необхідно, аби протиправні процеси, що відбуваються в глобальних комп'ютерних мережах, набули адекватної протидії з боку правоохоронних органів.

Надійним інформаційним каналом формування правосвідомості і правової культури українських громадян є безпосереднє читання законів, а також юридичної, спеціальної та науково-популярної літератури. Ним користуються громадяни, які бажають більш глибоко вивчити питання права в процесі самоосвіти.

Українське суспільство після багаторічної відсутності доступу до літератури юридичного спрямування відчуває зростання інтересу до правових знань,

правової інформації, потребу в юридичній літературі. Але з року в рік все більшої гостроти набуває питання забезпечення громадян правовою літературою, яка б характеризувалася низкою ознак: якістю, актуальністю, доступністю. Так, у державному реєстрі видавництва, виробників, розповсюджувачів видавничої продукції випуск літератури юридичного спрямування у 2005 р. здійснювали лише 83. За 11 місяців попереднього року ними видано 446 назв юридичної книги, орієнтованим накладом близько 700 тис. примірників. Такі показники є досить незначними [13, с. 158].

В умовах нестачі правової друкованої продукції значну роль у правовому інформуванні українських громадян мають відігравати бібліотеки, головне завдання яких у правовій просвіті – довести до читача друковане джерело правової інформації, допомогти відшукати його, вчасно поповнити книжкові фонди новою юридичною літературою, а також пропагувати її.

Зараз потребують вирішення такі питання: виділення державних коштів для забезпечення бібліотечних установ відповідними виданнями юридичного спрямування; розроблення програми поповнення фондів бібліотек, юридичною літературою; недопущення скорочення існуючої мережі бібліотек передусім у сільській місцевості; створення правоосвітнього всеукраїнського веб-сайту, доступ до якого здійснювався б з кожної бібліотеки через мережу Інтернет; створення як самостійної юридичної інституції Національної юридичної бібліотеки.

Значний вплив на формування правосвідомості і правової культури українських громадян справляє правове інформування під час юридичної практики, що має місце в межах правотворчого процесу і тлумачення законодавства, в ході здійснення юридичних функцій такими органами, як суд, прокуратура, органи МВС, арбітраж, нотаріат, адвокатура, юридична служба.

Формування правосвідомості і правової культури шляхом правового інформування в процесі дії юридичної практики здійснюється, по-перше, під час участі громадян у врегулюванні правових питань як заявників, свідків, позивачів і відповідачів тощо, коли вони набувають особистого правового досвіду; по-друге, при здійсненні політики гласності судового процесу у діяльності органів державної влади, коли правосвідомість і правова культура населення зростають незалежно від його особистої участі у врегулюванні юридичних справ; по-третє, в ході участі громадян і трудових колективів у зміцненні законності, попередженні правопорушень.

Висновки. Здійснення правової інформованості українських громадян є важливим напрямком формування їхньої правової культури. Для посилення її впливу на цей процес необхідно активізувати популяризацію правових знань через різноманітні канали правової поінформованості українських громадян, підвищувати доступність права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляков К. Інформація в праві: теорія і практика / К. Беляков. – К. : КВЦ, 2006. – 116 с.
2. Вимір людського розвитку: права і свободи людини в Україні. – К. : Наук. думка, 2000. – 324 с.
3. Сидельников И. П. Доступность закона. Правовое информирование граждан / И. П. Сидельников. – Мн. : Феникс, 2002. – С. 19–21.
4. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми / І. М. Жаровська. – Львів : ЛКА, 2007. – 207 с.
5. Егорова М. С. Доступ граждан к правовой информации как условие развития правосознания и формирования правовой культуры / М. С. Егорова // Государство и право. – 2006. – № 9. – С. 105–111.
6. Тарасов К. «Агрессивная кинодиета» ТВ и студенчество / К. Тарасов // Высш. образование в России. – 2002. – № 3. – С. 64–72.
7. Дроздов О. Ю. Засоби масової комунікації як фактор агресивної поведінки молоді / О. Ю. Дроздов // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Каразіна. Сер. Психологія. – 2009. – № 483. – С. 50–59.
8. Гордякова О. Влияние личностной агрессивности и тревожности подростков на эмоциональное отношение к агрессии в телевизионной рекламе / О. Гордякова // Психолог. журн. – 2008. – № 4. – С. 100–111.
9. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / під ред. В. М. Литвина, В. В. Андрущенко. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 1. – 385 с.
10. Королев А. Современная молодёжь под прицелом СМИ / А. Королев // Alma mater. – 2008. – № 2. – С. 5–12.
11. Кушакова Н. В. Вплив інформаційних технологій на правову культуру: українські реалії / Н. В. Кушакова // Правова культура – основа державотворення в Україні: зб. наук. праць / за ред. М. В. Костицького, М. М. Ібрагімова. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС, 2005. – Вип. 1. – С. 108–118.
12. Винарик Л. С. Информатизация в аспекте социальной трансформации общества / Л. С. Винарик. – Донецк : ИЭП, 2004. – 271 с.
13. Горбунова Л. Роль правової освіти в утвердженні верховенства права / Л. Горбунова // Право України. – 2006. – № 4. – С. 155–164.

ПРАВОВОЕ ИНФОРМИРОВАНИЕ УКРАИНСКИХ ГРАЖДАН СРЕДСТВАМИ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

Климова Г. П.

Посвящено анализу правовой информированности украинских граждан как важнейшего фактора формирования их правовой культуры. Особое внимание уделено рассмотрению роли СМИ в формировании правовой культуры украинских граждан в условиях построения правового государства.

Ключевые слова: правовое информирование граждан, правовая культура, доступность права, средствами массовой коммуникации.

LEGAL INFORMUVANNYA UKRAÏNSKIH GROMADYAN ZASOBAMI MASOVOÏ KOMUNIKATSII

G. P. Klimova

Prisvyacheno analizu pravovoï informovannosti ukraïnskikh gromadyan yak nayvazhlivishogo factor formuvannya ih pravovoï culture. Especially uwagi pridileno rozglyadu roli ZMI in protsests zdiysnennya formuvannya pravovoï CULTURE ukraïnskikh gromadyan in Minds rozbudovi pravovoï powers.

Key words: legal informuvannya gromadyan, legal culture, dostupnist law zasobami masovoï komunikatsii

УДК 316.614.351.74

*В. Л. Погрібна, доктор соціологічних наук, професор;
І. В. Підкуркова, кандидат соціологічних наук*

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ ПРАВОЗНАВЦЯ

Rozglyanuto teoretichni ta praktichni aspekty vplyvu rïznych vidiv zasobiv masovoï informatsii na protses profesiynogo y osobistisnogo stanovlennya studenta-yurista. Dovedeno, sho vsi vidy komunikativnoï diyalnosti rïzniaetsya za zmiptom cilей i zavdanь, zasobami i osoblivostyami vplyvu na ob'ekt. Ob'ednuє ih te, sho vsi voni bezposerednyo pov'язani z diyalnistyiu ZMI, yakі є vazhlyvim soціальnim resursom u protsesi pidgotuvannya maybutnih pravoznavciв.

Ключові слова: засоби масової інформації, зв'язки з громадськістю, комунікативна діяльність.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві зв'язки з громадськістю (Public Relations – PR) посідають одне з провідних місць в управлінні соціальними процесами в абсолютній більшості розвинених країн світу. Поле їх функціонування охоплює практично всі види суспільних відносин і основні види професійної діяльності різних організацій, у тому числі й освітніх, імідж яких є найважливішим чинником їх успіху в соціальній взаємодії.

PR безпосередньо пов'язані із низкою близьких видів комунікативної діяльності, кожен з них передбачає активну взаємодію із засобами масової інформації (ЗМІ). До них належать: прес-посередництво, промоушн, пабліситі, пропаганда, реклама та маркетинг.